

УДК 94:614.842.83.054(477)«1920–1930»

Харламов М. І.,

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін, Національний університет цивільного захисту України (Україна, Харків), mike1982kharlamov@gmail.com, ORCID ID 0000-0002-5289-0290

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ КОРОТКОСТРОКОВИХ КУРСІВ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПОЖЕЖНИХ УКРАЇНИ У 1920–1930 РОКАХ

Метою дослідження є розгляд основних аспектів роботи короткострокових пожежних освітніх курсів на території УСРР у 1920–1930 роках. В науковому дослідженні характеризуються загальні питання створення, діяльності та фінансування недовготривалих пожежно-технічних курсів української республіки у міжвоєнний період. Також розглядаються не досліджені питання змісту освітніх програм курсів з підвищення кваліфікації пожежних працівників. В статті використовувалися проблемно-хронологічний та історико-системний методи дослідження, що дозволили, на наш погляд, достатньо об'єктивно підійти до аналізу зазначених наукових питань. Дана наукова стаття базується на архівних джерелах Центрального державного архіву вищих органів влади і управління, Державного архіву Харківської області (ДАХО), не досліджених друкованих періодичних видань досліджуваного періоду, що вперше введені у науковий обіг.

Ключові слова: пожежні, пожежні курси, підвищення кваліфікації, навчальна програма, спеціальні пожежні дисципліни, пожежні команди.

Необхідно відзначити, той факт що дослідження історії пожежної освіти у період між двома світовими війнами в Україні є такою науковою проблемою, що майже не розглядалася українськими та закордонними науковцями. Окремі питання цього напрямку у своїй роботі піднімав А. Г. Томіленко [4], однак аспекти діяльності саме короткострокових освітніх курсів для вогнеборців практично не піднімалися. При цьому, слід зауважити, що розгляд окремих аспектів пожежогасіння в Україні у 1920–х – 1930–х роках частково мав місце в українській та радянській історіографії. Зазначена автором роботи наукова проблематика, на наш погляд, безумовно, має науково актуальний характер, оскільки глибоких наукових досліджень з окресленої тематики не існує. Метою даної розвідки є розгляд специфіки створення, діяльності та фінансування не тривалих пожежно-технічних курсів української республіки у 1920–1930 році.

З 1918 року на території колишньої Російської імперії, підконтрольній більшовикам, в тому числі в Україні, періодично відкривалися пожежні курси. Їх кількість була обмеженою, пожежних було мало, однак курси працювали та випускали кваліфіковану пожежну силу для промисловості та сільського господарства України. Вони були, зокрема, відкриті у Харкові у 1920 році [5, арк. 57], а також у Шепетівській округі (Волинь).

Українські курси пожежних техніків були відкриті у м. Харків на базі Шевченківської пожежної частини за адресою: м. Харків, вул. Чернишевська, 98 (зараз вул. Чернишевська, 94 – Національний університет цивільного захисту України). Перші призначення посадових осіб відбулися наприкінці 1920 року, а сама робота курсів розпочалася у 1921 році. Навчання тривало шість місяців, випуск пожежних техніків відбувся у 1922 році, після чого через брак коштів Українські курси пожежних техніків тимчасово припинили свою діяльність до 1928 року, коли були відкриті дворічні пожежно-технічні курси НКВС УСРР.

У 1924–25 роках Шепетівським вільно-пожежним товариством були організовані двомісячні курси

підвищення кваліфікації для пожежних працівників місцевої округи. Усього було два випуски курсантів. На них навчалось 24 особи, фінансування було обмеженим (гроші виділялися за рахунок районних пожежних інструкторів – 27 карбованців на місяць), місце для проживання та навчання знаходили з проблемами, проте фахівців з пожежної справи все ж таки випустили [3, с. 14].

У 1927 році державними органами пожежної охорони було прийнято рішення про відкриття одно-, півтора та двомісячних пожежно-технічних курсів з підвищення кваліфікації районних пожежних інструкторів, керівників комунальних, професійних, сільських та добровольчих пожежних команд, інших пожежних працівників у 23 округових містах України [2, с. 21]. Округові відділи комунальних та страхових справ виділяли гроші на навчання, проживання та харчування для пожежних, але при цьому від останніх вимагалися прагнення до навчання та добрий рівень підготовки. Кількість курсантів, яких посилали на курси було наступним: 1 людина з району де були професійні пожежні-брандмейстери при комунальних професійних пожежних командах, 2 людини з сільських районів де не було професійних дружин вогнеборців [1, арк. 506зв]. Їх кількість була у різних містах від 20 до 50 осіб [2, с. 21]. Так, наприклад, одні з таких курсів було відкрито на західній Україні.

У лютому 1927 року у місті Кам'янець на нараді при округовій страховій конторі за участі представників Держстраху (Клімова, Ломакіна, Вурштатмана), Міськгоспу (Романовського), відділу народної освіти (Дембицького), Хімічного технікуму (Манжурнет) було прийнято рішення про відкриття одномісячних пожежних курсів при Кам'янецькому хімічному технікумі. Навчання мало тривати 1 місяць починаючи з 15 квітня 1927 року. Вчитися могли представники пожежних організацій Кам'янецької, Проскурівської, Могилівської округ. У відборі кандидатів перевагу віддавали районним пожежним інструкторам, які після отримання свідоцтва про закінчення освітнього процесу могли використовувати отримані знання та досвід у практичній пожежній роботі. З Кам'янецької округи запрошували 16 осіб, з Проскурівської – 16 осіб, з Могилівської – 14 осіб. Для роботи курсів виділяли 2193 карбованці згідно затвердженого кошторису [6, арк. 114].

Для управління освітнім процесом створювали комісію у складі представника округового відділу державного страхування – Клімової, округового відділу місцевого господарства – Роднової, хімічного технікуму – Манжурнет. Головою курсів призначили інженера Манжурнет (із заробітною платою у 40 карбованців на місяць), який мав з 1 до 15 квітня 1927 року забезпечити проведення усієї необхідної технічно-організаційної та господарчої роботи для проведення занять [6, арк. 114]. Програма навчальних курсів надавалася Укрдержстрахом із узгодженням з НКВС. Хімію вивчали протягом 8 годин, фізику – 8 годин, пожежну тактику 24 години, пожежну профілактику – 8 годин, будівельні правила – 8 годин, вогнетривке будівництво – 16 годин, політграмоту – 8 годин, страхову справу – 8 годин, українську мову і пожежне діловодство – 8 годин. Усього на теоретичне навчання виділялося 96 годин. Стільки ж годин давалося і на відпрацювання практичних навичок.

Цікавим був викладацький склад курсів. Хімію читав професор хімічного технікуму Красніков, фізику – викладач Ус, Пожежну тактику та профілактику – викладачі Романовський та Архипенко, будівельні правила – професор Бауер, вогнетривке будівництво – голова курсів Манжурнет, страхову справу – викладач Ломакін, політичну грамоту та українську мову мали читати призначенці наркомату освіти. Головними у справі практичних занять призначалися Романовський та Архипенко [6, арк. 114].

Звичайно, що під час навчання предметів робився акцент на пожежну безпеку.

Викладачі Архипенко та Романовський передавали наступні знання з пожежної профілактики та тактики – правила протипожежної охорони підприємств та різних будівель, протипожежне устаткування підприємств та будівель, технічний догляд за протипожежним устаткуванням підприємств та будівель, чищення димарів, деревонасадження; заходи з локалізації та ліквідації пожеж; протипожежний табір, його склад, догляд за ним; пожежне приладдя для вогнегасіння, рятування та саморятування; пожежні насоси, їх будову та догляд за ними, ремонт; організацію водопостачання на випадок пожежі, штучні та природні водойми, шланги та їх з'єднання; гасіння внутрішніх пожеж, пожеж на горищі, помешкань у підвалах, відкритих пожеж, пожеж у лісі та степу, пожеж комор та горючих рідин [6, арк. 116].

Учні повинні були мати і інші знання з теорії та практики пожежної тактики, а саме про: «...причини пожеж, обслідування місця пожежі, види і правила організації пожежних команд, внутрішній розпорядок у пожежних організаціях, методи навчання вогневих сторож, штати людей дружин вогнеборців, збори пожежних на виїзд, засоби порятунку пожежних та цивільного населення, підтримування порядку на пожежах, розбирання будівель та засоби повалення димарів» [6, арк. 116]. На практичних заняттях курсанти запрягали коней для виїзду на пожежі, встановлювали ручні труби, виконували тренувальні вправи з рятування та саморятування, проводили розбирання та збірку дрібного пожежного реманенту, їздили на ознайомлення з діючими пожежними організаціями найближчих міст.

Існував також і суто теоретичний блок дисциплін – «Політична грамота», «Страхова справа», «Українська мова та пожежне діловодство». Пожежні отримували короткі відомості з політичної економії, з економіки та політики страхування, засад обов'язкового неокладного та добровільного, поверхокладного пільгового добровільного страхування будівель, худоби та посівів, страхування життя та рухомості. Курсанти на основі законів про державне страхування проводили переоцінку та реєстрацію страхових випадків, ліквідацію збитків, аналізували участь Укрдержстраху у справі превентивних та репресивних заходів у галузі страхування від пожеж, а також вчилися грамотно викладати думки на папері, розбиратися у страховій та пожежній термінології, складати офіційні листи, заявки, вести пожежне діловодство [6, арк. 117]. За тиждень курсанти проходили по 4 практичні години з дисциплін, та по 2 години теоретичних (окрім тактики – 6 годин та вогнетривкого будівництва – 4 години). Після завершення навчання пожежні протягом п'яти днів складали іспити з дисциплін.

Курсанти проживали безкоштовно у гуртожитку хімічного технікуму, проїзд до курсів та в зворотному напрямі оплачувався районними виконавчими комітетами. Згідно кошторису видатків на улаштування одномісячних пожежних курсів при Кам'янецькому хімічному технікумові заробітна плата лекторам складала 192 карбованці (96 годин по 2 карбованці за годину), керівникам практичних вправ 80 карбованців (40 годин по 2 карбованці), завідувачеві пожежних курсів – 60 карбованців за 1,5 місяці, прибиральникові – 10 карбованців; 46 курсантів протягом 35 днів отримували на день 80 копійок, що складало 1288 карбованців. Інші видатки були такими: «...зошити – 13 карбованців 80 копійок, хімічні олівці – 10 карбованців, загальний зошит та журнал – 2 карбованці, література – 80 карбованців, платня Сільбуду за помешкання – 322 карбованці, платня Соцстрахові – 34 карбованці 20 копійок, платня Держстрахові за страхування від нещасних випадків – 46 карбованців, матеріали для навчання (цемент, пісок тощо) – 30 карбованців, непередбачувані витрати – 36 карбованців» [6, арк. 115]. Схожі курси були організовані наприкінці 1920-х років у різних містах, в тому числі у м. Луганськ у 1928 році при округовому відділі місцевого господарства (1,5 місячні курси для підвищення кваліфікації командного складу пожежних організацій рудоуправлінь військової округи) [8, арк. 17]. Навчання на одно та півторамісячних курсах було схожим на навчання на шестимісячних та тримісячних курсах, однак матеріал надавався у скороченому обсязі, що є природним у зв'язку з обмеженим терміном навчання. Однак свою справу підготовки більш кваліфікованих пожежних вони робили достатньо ефективно.

У червні 1930 року були відкриті двомісячні пожежно-технічні курси у Миколаївській окрузі. Вони готували пожежних робітників як для села, так і для міста. Викладачі призначалися округовим відділом народної освіти або погоджувались з ним. Предмети, що викладалися були майже ідентичними тим, що викладалися на шести і тримісячних курсах: суспільствознавство, українська мова, математика, основи фізики та хімії, графічна грамота, хімічна оборона, основи будівельної справи та вогнетривке будівництво, водопостачання, основи іпології, механіка та машинознавство, електротехніка, основи пожежної справи, пожежна тактика, основи страхової справи, надання першої медичної допомоги, практичні вправи з пожежним приладдям і машинами, практичні роботи у майстернях» [7, арк. 11]. Курсанти були забезпечені канцелярським приладдям, підручниками, проводилися загальні зібрання.

Склад слухачів складався з 30 осіб, з сільських районів було направлено 10 людей, з міських пожежних частин – 10 пожежних, інші 10 – з промислових та відомчих пожежних організацій. 16 людей були членами КП(б)У, 7 осіб входили до складу комітету незалежних селян, 2 людини – членами ЛКСМ. Пожежні, що прагнули підвищити свою кваліфікацію відповідально ставилися до занять, так «... з 1440 душоднів відвідування, 32 дні було пропущено, з них 50% за поважними причинами, під час навчання міські слухачі ночували вдома, 12 осіб з районів округи жили у гуртожитку при міській пожежній частині (несли варту у пожежкоманді з 18.00 до 6.00)». Управління курсами здійснювалося округовим відділом

комунального господарства, який виділив на проведення освітнього процесу 1605,15 карбованців, з яких на зарплату викладачам витратили – 568 карбованців, письмове приладдя – 61,97 карбованців, харчування – 876 карбованців, підручники – 51,05 карбованців, господарчі витрати – 29,91 карбованців, переїзд курсантів – 18,22 карбованці [7, арк. 11зв].

Короткотермінові пожежні курси у 1920–1930-х роках мали достатньо проблем у своєму розвитку, однак вони робили справу швидкого підвищення кваліфікації пожежних робітників України, що у позитивному плані відбивалося на кількості пожеж у республіці в плані їх зменшення. У подальших наукових роботах можливий аналіз діяльності курсів з підвищення кваліфікації пожежних працівників сільського господарства України у 1920–1930-х роках.

Список використаних джерел

1. 'Державний архів Харківської області', ФР 1574. Старовірський волосний виконавчий комітет, Оп.6, Спр.11. Дело о пожарном состоянии Староверовского района. 1926, 186 арк.
2. Майський, В., 1927. 'Сельская пожарность на Украине', *Пожарное дело*, 6 (28), с.21.
3. Ротенберг, М., 1926. 'Вторые окружные пожарные курсы Шепетовщины', *Пожарное дело*, 4 (14), с.14.
4. Томіленко, А.Г., 2016. 'Підготовка кадрів у галузі пожежної безпеки в Україні у 20–30-х роках ХХ століття', *Гуманітарний вісник ЧДТУ*, 25 (9), с.75–83.
5. 'Центральний державний архів вищих органів влади і управління України', Ф.5. Народний комісаріат внутрішніх справ, Оп.1., Спр.406. Циркуляри та накази пожежних підрозділів Всеукраїнського відділу та комунального відділу Харківського губвиконкому. 22.08.1920 – 21.08.1921 рр., 184 арк.
6. Там само, Ф.5. Народний комісаріат внутрішніх справ, Оп.3., Спр.1433. Статистичні відомості та звіти про роботу пожежних інспекцій окрвиконкомів за 1927–1928 р. та плани робіт на 1928–1929 р. 1928 р., 131 арк.
7. Там само, Ф.5. Народний комісаріат внутрішніх справ, Оп.3., Спр.1828. Звіти про стан пожежної охорони та організації добровільних дружин у містах та округах за 1928–1929 р. 1928–1929 р., 292 арк.
8. Там само, Ф.34. Вища Рада Народного Господарства УСРР, Оп.13., Спр.653. Переписка з НКВС УСРР про введення у штатні розклади відділів місцевої промисловості посади пожежний інспектор. 1928–1929 р., 279 арк.

References

1. 'Derzhavnyi arhiv Harkivs'koi' oblasti (State Archive of Kharkiv Region)', FR 1574. Staroviriv's'kyj volosnyj vykonavchyj komitet, Op.6, Spr.11. Delo o pozharnom sostojanii Staroverovskogo rajona. 1926, 186 ark.
2. Majs'kij, V., 1927. 'Sel'skaja pozharnost' na Ukraine (Rural fire in Ukraine)', *Pozharnoe delo*, 6 (28), s.21.
3. Rotenberg, M., 1926. 'Vtorye okružnye pozharnye kursy Shepetovshhiny (Second district fire courses Shepetovschiny)', *Pozharnoe delo*, 4 (14), s.14.
4. Tomilenko, A.G., 2016. 'Pidgotovka kadriv u galuzi pozhehzhnoi' bezpeky v Ukraїni u 20–30–h rokah XX stolittja (Training of personnel in the field of fire safety in Ukraine in the 20–30th years of the XX century)', *Gumanitarnyj visnyk ChDTU*, 25 (9), s.75–83.
5. 'Central'nyj derzhavnyj arhiv vyshhyh organiv vlady i upravlinnja Ukraїni (Central state archives of the supreme bodies of power and management of Ukraine)', F.5. Narodnyj komisariat vnutrishnih sprav, Op.1., Spr.406. Cyrkuljary ta nakazy pozhehzhnyh pidviddiliv vseukrains'kogo viddilul ta komunal'nogo viddilul Harkivs'kogo gubvykonkomu. 22.08.1920 – 21.08.1921 rr., 184 ark.
6. Tam samo (Ibid), F.5. Narodnyj komisariat vnutrishnih sprav, Op.3., Spr.1433. Statystychni vidomosti ta zvity pro robotu pozhehzhnyh inspekciy okrvykonkomiv za 1927–1928 r. ta plany robit na 1928–1929 r. 1928 r., 131 ark.
7. Tam samo (Ibid), F.5. Narodnyj komisariat vnutrishnih sprav, Op.3., Spr.1828. Zvity pro stan pozhehzhnoi' ohorony ta organizacij

dobrovil'nyh družyn u mistah ta okrugah za 1928–1929 r. 1928–1929 r., 292 ark.

8. Tam samo (Ibid), F.34. Vyshha Rada Narodnogo Gospodarstva USSR, Op.13., Spr.653. Perepyska z NKVS USSR pro vvedennja u shtatni rozklady viddiliv miscevoi' promyslovosti posady pozhehzhny inspektor. 1928–1929 r., 279 ark.

Kharlamov M. I., Ph.D. (historical sciences), Associate Professor, Associate Professor of department of social and humanitarian disciplines of the National university of civil protection of Ukraine (Ukraine, Kharkiv), mike1982kharlamov@gmail.com, ORCID ID 0000-0002-5289-0290

Features of work of short-term training courses for firefighting in Ukraine from 1920 to 1930

The purpose of the study is to consider the main aspects of the work of short-term fire educational courses in the territory of the Ukrainian SSR in 1920–1930. The scientific research describes the general issues of the creation, operation and financing of short-term fire and technical courses of the Ukrainian republic during the interwar period. Also reviewed are unexplored issues in the content of educational programs for refresher courses for firefighters. The article used the problem-chronological and historical-systematic methods of research, which, in our opinion, allowed us to approach objectively an analysis of these scientific issues. This scientific article is based on archival sources of the Central State Archive of the Supreme Authorities and Governments, the State Archive of the Kharkiv Region (SAKR), unexamined printed periodicals of the investigated period, which were first introduced into scientific circulation.

Keywords: fire, fire courses, advanced training, curriculum, special fire fighting disciplines, fire brigades.

* * *

УДК 316.334.55 (477):940.5

Волошин І. В.,

старший викладач кафедри суспільних наук,
Черкаський інститут пожежної безпеки
ім. Героїв Чорнобиля (Україна, Черкаси),
igorvoloshin@ukr.net

Роль спеціалізованої сільськогосподарської мережі «Добробут» у розвитку м'ясної та м'ясопереробної галузей Української СРР в добу НЕПУ

Розкрито значення сільськогосподарської мережі «Добробут» для відновлення і подальшого кількісно-якісного зростання м'ясної галузі Української СРР у 1920-х рр. Доводиться, що система господарсько-економічних, просвітницьких, селекційних і зоотехнічних заходів, які проводив «Добробут», дозволила швидко підвищити ефективність м'ясної галузі селянських господарств. Визначено шляхи інтенсифікації сучасної вітчизняної м'ясо-молочної галузі з урахуванням історичного досвіду.

Ключові слова: кредитна кооперація, кредитне товариство, селянське господарство, нова економічна політика, сільськогосподарська мережа «Добробут», скотарство, інтенсифікація сільського господарства.

В період нової економічної політики Всеукраїнська спілка м'ясо-молочної кооперації «Добробут», спираючись на міцний фундамент своїх постійно зростаючих доходів, розгорнула широку й багатосторонню роботу щодо інтенсифікації м'ясо-молочної галузі, залучаючи в цей процес бажані селянські господарства. Завдяки здійсненим заходам, м'ясна та м'ясопереробна галузі економіки Української СРР змогли за короткий час не лише забезпечити потреби внутрішнього, але й завоювати визнання на зовнішньому ринку. Врахування позитивного досвіду товариства «Добробут», завдяки ретроспективному аналізу, може бути корисним для поліпшення становища м'ясної галузі харчової промисловості в сучасній Україні.